

Lunds Universitet
Språk- och litteraturcentrum
IT-Rumänska, K01 (91-120p)
Examenuppsats

***Constantin Brâncuși –
Pasărea măiastră a culturii românești***



Constantin Brancusi – The Magic Bird of Romanian culture

Simona Stoica Anghel

stoicasim@yahoo.ca

Handledare:
Namn: *Coralia Ditvall*
E-mail: coralia.ditvall@rom.lu.se

CUPRINS

1. Introducere	3
1.1. Intenția lucrării	3
1.2. Metoda de lucru	3
2. Brâncuși – omul și artistul	4
2.1 Începuturile	4
2.2 Perioada pariziană	4
3. Motive și simboluri	6
3.1. Capete și busturi	6
3.2. Sărutul	7
3.3. Pasărea	8
4. Ansamblul monumental de la Târgu Jiu	10
4.1 Coloana infinitului	10
4.2 Masa tăcerii	11
4.3 Poarta sărutului	12
5. Încheiere	13
6. Bibliografie	14

1.Introducere

Se vorbește deseori despre personalitățile reprezentative ale unei națiuni, despre „ambasadorii” neamului, care prin munca, îndârjirea și talentul de care s-au dovedit înzestrați, au realizat un demers remarcabil în evoluția societății universale. Constantin Brâncuși este fără îndoială un ilustru creator de semne și imagini în piatră, marmură sau lemn, plăsmuind misterioase forme până și în duritatea bronzului, un nume care a depășit orice granițe firești și a produs o adevărată revoluție în domeniul artei.

1.1 Intenția lucrării

Constantin Brâncuși e un nume cu rezonanță pe toate meridianele. Intenția mea nu a fost în principal aceea de popularizare, de a realiza o nouă „fișă” biografică a artistului, cât mai curând dorința proprie de aprofundare a temelor dominante și aproape obsedante din opera Maestrului. Nu putem desigur neglija nici intenția de informare printre colegii sau cititorii cursului de limbă și civilizație română, de semnalare a unei pagini din istoria culturii românești și universale în egală măsură. Sigur că uneori poți cădea ușor pradă subiectivismului însă arta în sine oferă această libertate de care fiecare în parte ne putem bucura.

Despre Brâncuși s-au scris și se vor mai scrie tratate întregi din dorința de a aduce noi interpretări asupra mesajului operei sale. De aceea, intenția mea nu a fost aceea de a face o prezentare a întregii sale opere ci numai de a selecta câteva din temele dominante ale artistului.

2.1 Metoda de lucru

Pentru început am ales o căutare aleatorie a eventualelor surse bibliografice pe internet. Din experiențe precedente, am învățat că nu poți avea încredere absolută în orice fel de pagini electronice care pot fi redactate inclusiv de persoane fără nicio pregătire în domeniu. Am ales, așadar, să folosesc internetul pentru a „sonda” ce material există în fondul bibliotecilor la care am avut acces (în totalitate biblioteci din Suedia) iar cu mici excepții am putut chiar să lecturez fragmente din lucrări de specialitate în format e-books (google.books.com). Internetul m-a ajutat să găsesc și eventuale articole publicate în România, însă de un real folos mi-a fost în selectarea materialului ilustrativ (sursele apar desigur menționate), fiindu-mi dificil să scriu despre temele operei brâncușiene fără a prezenta și o ilustrație în acest sens. Pentru că uneori

elemente de filozofie și folclor sunt inserate în opera brâncușiană, am ales să punctez aceste momente din dorința de a sublinia și universalitatea spirituală a marelui artist.

2. Brâncuși – omul și artistul

2.1 Începuturile

Hobița, satul gorjean unde avea să vină pe lume Constantin, cel de-al șaselea copil al familiei Brâncuși, a devenit peste timp loc de legendă. Casa memorială C.Brâncuși atrage anual mulți vizitatori dornici să pătrundă în misterul locului. În această casă din lemn, cu stâlpi sculptați, cu decoruri geometrice după taina și obiceiul locului, s-a născut artistul în data de 19 februarie 1876. Casa a fost clădită de însuși Nicolae, tatăl artistului. Primii ani de școală îi face la Peștișani și la Brădiceni după care lucrează ca ucenic în ateliere de boiangerie și prin prăvălii. Între 1894-1898, studiază sculptura la Școala de Arte și Meserii din Craiova iar în urma recomandărilor primite de la școală obține o bursă oferită de epitropia bisericii craiovene pentru a studia la școala de Belle Arte din București, unde este admis pe primul loc. În timpul studenției realizează lucrări premiate în diferite concursuri (*Vitellius, Capul lui Laocoon*). Din această perioadă, lucrarea cea mai celebră rămâne însă *Ecroșeul*, un studiu pentru reprezentarea corpului omenesc, realizată în colaborare cu profesorul său de anatomie, dr. Dimitrie Gerota, lucrare care va deveni material didactic facultăților de artă dar și celor de medicină¹.

În 1903, după terminarea facultății, primește prima comandă importantă a unui monument public: bustul generalului medic Carol Davila, fondatorul învățământului medical modern din România. Din mândrie, refuză să facă câteva modificări de detaliu bustului și pierde astfel o bursă pentru a studia la Paris și onorariul lucrării. Prin mijloace proprii, pornește totuși spre Paris, oprindu-se prin Germania și Elveția, ajungând în Franța după vreo doi ani.

2.2 Perioada pariziană

La Paris, pentru a se putea întreține, lucrează o vreme ca spălător de vase într-un restaurant iar ziua studiază la École Nationale Supérieure des Beaux-Arts, la clasa sculptorului Antonin Mercié. În 1907, prin intervențiile reginei Elisabeta a României, Carmen Sylva, este primit ca ucenic în atelierul lui Auguste Rodin dar Brâncuși refuză oferta, afirmând că: „La umbra

¹ Petringenaru, p.19

marilor copaci nu crește nimic”. Perioada anilor 1906-1907 se caracterizează printr-o muncă asiduă, realizând un număr impresionant de capete de copii și femei dar și busturi, asupra cărora vom reveni în capitolul următor.

Dacă până în 1913, participă frecvent cu lucrări la expoziții organizate atât în București cât și la Paris, după această dată începe să expună și în Statele Unite, iar în 1914 deschide prima expoziție personală la Photo Secession Galery în New York. Anual este prezent în toate marile expoziții care au loc în Europa și în America. Sunt deja cunoscute incidente provocate de percepția operei sale în cadrul unor astfel de expoziții: în 1920, Brâncuși e obligat să-și retragă lucrarea *Principesa X*, dintr-o expoziție pariziană, pe motiv că aceasta ar fi indecentă – decizie criticată vehement în presa vremii de Marie Courie, Cocteau sau Picasso.² Un alt episod furtunos a avut loc în 1926, cu ocazia unei expoziții personale din America. Una din lucrări, *Pasărea în spațiu*, a fost considerată de vameșii americani ca fiind o piesă industrială, drept pentru care i-au taxat lucrarea și l-au acuzat că încearcă să introducă ilegal în țară astfel de obiecte. Brâncuși intentează proces statului american, proces pe care îl va câștiga în 1928, iar ca omagiu, pe carnetele piloților americani va fi inscripționată imaginea Păsării lui Brâncuși.³

Atelierul său din Paris, din *Impasse Ronsin 11*, atrăgea nume sonore din epocă, mai ales din rândul mișcării avangardiste - Guillaume Apollinaire, Amedeo Modigliani, Marcel Duchamp și mulți alții. Cu siguranță că nu era numai personalitatea puternică a marelui artist care atrăgea interesul vizitatorilor, la aceasta contribuia cu succes și atmosfera profund românească care se regăsea aici.

Printr-o notă testamentară din 1951, Brâncuși intenționa să-și doneze lucrările Academiei Române, însă Academia refuză donația, fiind considerată opera unui burghez cosmopolit, fapt ce îl determină pe Brâncuși să ceară cetățenia franceză pe care o și primește un an mai târziu, în 1952. După moartea sa, în 16 martie 1957, operele artistului ajung la Muzeul Național de Artă Modernă din Paris (*Centre Pompidou*). Va fi înmormântat în cimitirul Montparnasse din Paris deși ar fi dorit să se poată reîntoarce în România: „mor cu inima tristă că nu mă pot întoarce în țara mea”.

² <http://brancusi.1dez.com/expozitii-brancusi.html>

³ Jianu, I., p.3

3. Motive și simboluri

Inspirat adesea de arhitectura locurilor natale, îndeosebi în lucrările executate în lemn, Brâncuși a creat o filozofie în imagini. Temele operei lui Brâncuși sunt mereu desprinse din viață: nașterea (*Nou născut*) și dragostea (*Sărutul*) sau pot fi sugerate de părți ale corpului uman – torsuri și capete.

3.1 Capete și busturi

Preferința pentru busturi și capete, în general de copii sau de nou născuți, avea să dezvolte forme nebănuite, „să instaureze sculptura idee”⁴. Dacă busturile atrag atenția prin lipsa de interes asupra brațelor, asemeni sculpturilor elenistice, predilecția pentru capul culcat, sugerează clar ideea de *ovoid*, de început. În aceste capete culcate a preferat să renunțe la gât sau alte forme anatomice, modelând geometric, prin curbe, ideea de volum și mișcare. Fără a fi imagini total abstracte, capetele sugerează nașterea, puritatea și evoluția. Ieșirea din tiparele clasice începe să nu mai surprindă. Dorința de simplitate și de simplificare devine scopul care conduce spre sensul real al lucrurilor.

Motivul ovoidului l-a preocupat pe artist timp de 13 ani – începând cu *Prometeu*, 1911, până la *Începutul lumii*, 1924. Capete ca *Muza adormită* sau *Domnișoara Pogany* reproduc „oul primordial”⁵.



Mademoiselle Pogany,

<http://www.galartes.com/sculp/brancu4.htm>

Formele devin tot mai alungite, mai ascuțite, sugerând forma unui ou. Sculptura-idee, ca modalitate de exteriorizare, devine reper spre influențele mitologice și filozofice. Sigur că gândul ne duce către „Oul cosmic” din mitologia indiană sau „Oul dogmatic” din poezia lui Ion Barbu. S-a mers chiar până la a compara formele ovoidale brâncușiene, mai ales în cazul lucrării *Muza adormită*, 1909, cu statuete orientale ce-l întruchipau pe Buda.⁶



Muză adormită,

<http://www.tate.org.uk/modern/exhibitions/brancusi/>

3.2 Sărutul

Temă prefigurată de Rodin dar aflată în contrast cu sensualitatea lui Rodin, *Sărutul* brâncușian (1907) sugerează mai mult intimitatea⁷. E în fapt o compoziție simetrică bazată pe simplitate și puritate în linii originale. Anatomic nu vorbim de forme elaborate, semănând mai mult cu sculptura populară, realizată de meșteri locali, în general anonimi. Deși este un bust dublu, personajele creează o unitate, un univers propriu.

Sărutul e „comprimat într-un cub, expresie a echilibrului, a celor patru puncte cardinale, a celor patru elemente care structurează universul”⁸. Perechea pare că se topește în cea îmbrățișare, sugerând totodată și ideea unui dans ritual.

⁴ Petringenaru, p.20

⁵ Bălăceanu Stolnici

⁶ Milia, G., p. 12

⁷ Faerna, p.12

⁸ Faerna, p.26



Sărutul,

http://library.kiwix.org:4201/I/180px_Brancusi_Sarutul.jpg

Cea mai cunoscută reprezentare este poate piatra funerară din cimitirul Montparnasse, *Sărutul*, 1910, realizată pentru o tânără rusoaică, Tatiana Rașevski, care s-a sinucis în urma unei povești nefericite de dragoste. Cioplită în manieră aparent primitivă, statuia în sine amintește de vechile urne funerare.⁹

Ideea Sărutului va fi însă dezvoltată în mai multe versiuni, descoperind astfel motivul cercului secționat, rezultat din unirea ochilor celor doi îndrăgostiți. Cercul secționat va dobândi forme și linii mult simplificate în ansamblul monumental *Poarta sărutului*.

3.3 Pasărea

Seria *Păsărilor* debutează în 1909 cu un nou limbaj sculptural ce cunoaște o vizibilă evoluție după fiecare variantă în parte. Pasărea a cunoscut în timp, sub plămuirea lui Brâncuși, mai multe interpretări diferite atât în forme eliptice mai mult sau mai puțin evidente cât și în materiale diferite. În funcție de materialul folosit și paleta cromatică se diferențiază de la nuanțe deschise, mergând gradual către tonuri mai reci.

Conceptul din spatele *Păsării în spațiu* este precedat de *Măiastra*, 1910, o altfel de pasăre, conexată la legende și miturile românești. Acea pasăre fantastică, înzestrată cu puteri magice și protectoare a îndrăgostiților.

⁹ Brezianu, B., p.111



Pasărea în văzduh, 1929,

<http://brancusi.1dez.com/index.html>

Dincolo de legendă, simbolul păsării este probat și cu argumente materiale. Deseori în sate din Transilvania și din Oltenia/Gorj, se puteau vedea la căpătâiul mormintelor stâlpi înalți din lemn, ciopliți cu motive decorative iar în vârful acestor stâlpi se sculptau în lemn păsări, numite simbolic „păsări ale sufletului”. Păsările din Transilvania aveau poziția corpului orizontală, în zbor, cu aripile desfăcute, în timp ce păsările din Oltenia aveau aceeași formă fusoidală ca în cazul păsărilor brâncușiene, corpul fiind plasat vertical, în ascensiune directă spre văzduh.

La Brâncuși, Pasărea în sine dobândește „un echilibru pe muchie de cuțit între abstracțiune și figurativ”¹⁰. Gradual, Pasărea se desprinde de formele originale, căpătând un aspect mai mult figurativ. Dar ceea ce surprinde cel mai mult în structura lucrării este tocmai dinamismul, senzația de zbor. Structura devine astfel amplă în plan vertical iar volumul devine fusiform. „Întreaga viață mi-am devotat-o căutării esenței zborului...” – declara cu diverse ocazii Brâncuși. Dar zborul în viziunea brâncușiană nu este doar o simplă desprindere de la pământ, este drumul spre perfecțiune, spre sublim. „Cu această pasăre eu pot mișca Universul. Pasărea mea nu e pasăre. E simbol. Vreau ca pasărea mea să umple tot văzduhul. Trebuie să ne întoarcem la începuturi, să regăsim tot, tot ce-am pierdut. Eu iubesc frumosul primar etern. Începutul!”¹¹

¹⁰ Petringenaru, p.27, citat din Spear, Athena, *Brancusi birds*, University Press, 1969

¹¹ Brâncuși, <http://www.artline.ro/Pledoarie-pentru-sculptor---Zborul-unic-al-Pasarii-maiastre-6552-1-n.html>

4. Ansamblul monumental de la Târgu Jiu

La inițiativa președintei Ligii femeilor române, Aretia Tătărăscu, soția fostului prim ministru Gheorghe Tătărăscu, Brâncuși primește comanda unei impresionante lucrări: un monument dedicat eroilor căzuți în luptele din 1916 pentru apărarea orașului Târgu Jiu. Intenția Aretiei Tătărăscu era de a realiza ceva deosebit pentru oraș, de a-l scoate din anonim printr-o operă monumentală modernă. Încrederea acordată lui Brâncuși a fost totală, fără a încerca să influențeze în vreun fel dorința personală de exprimare a artistului.

Între 1937-1938, Brâncuși începe să lucreze la Târgu Jiu. Inițial proiectul cuprindea două monumente: *Coloana recunoștinței fără de sfârșit* și *Portalul de piatră*, care trebuia să fie poarta de acces a grădinii publice. Tot în spiritul recunoștinței pentru jertfa față de țară, Brâncuși se hotărăște să adauge și *Masa tăcerii*, continuată până la Poartă cu Aleea scaunelor. Cele trei monumente care alcătuiesc complexul monumental de la Târgu Jiu sunt în fapt o continuare și o dezvoltare a temelor preexistente în opera brâncușiană.

4.1 Coloana infinitului

Coloana este aidoma stâlpilor din arhitectura caselor gorjenești¹² cu variații ale aceluiași forme romboidale. Ideea de coloană debutează în 1909, variantele inițiale fiind lucrate în lemn. Una din variantele inițiale, piesa nr.6, a fost expusă chiar în Expoziția personală de la New York din 1933.

Coloana nu face referire la dimensiunile lucrării ci la structura ei geometrică: elemente ce se repetă simetric și la care pot fi adăugate mereu altele de același tip fără a afecta ideea de continuitate.

Cercetători avizați în domeniu au încercat să demonstreze și similitudinea dintre *Coloană* și stâlpii de mormânt, atât de răspândiți în arealul gorjean, ca o legătură formală între lumea terestră și cea „de dincolo”, ca o ascensiune a sufletului celui dispărut spre înaltul cerului.¹³

¹² Petringenaru, A., p.97 – apud Jianou, Ionel, *Brancusi*, paris, 1963

¹³ Petringenaru, p.97



Coloana infinitului

<http://www.turistik.ro/romania/targu-jiu/coloana-recunostintei-fara-de-sfarsit-coloana-infinitului>

4.2 Masa tăcerii

Masa exprimă un sens mai general, ideea de așezare a oamenilor în jurul ei, de legătură între membrii familiei.¹⁴ Ideea de reuniune, de adunare în spirit, este întărită și de prezența scaunelor.

Geometrismul este disputat în formele monumentelor de la Târgu Jiu: cercul, caracteristic în Masa tăcerii, patrulaterul pentru Poarta sărutului și triunghiul pentru îmbinarea modulară din Coloana infinitului. *Masa tăcerii* sugerează ca imagine geometrică cercul. În culturile arhaice acesta a fost considerat un simbol solar. Două blocuri rotunde de piatră, așezate una deasupra celeilalte, sugerează pietrele de măcinat ale unei mori arhaice.

Brâncuși însuși spunea că linia Mesei sugerează curbura închisă a cercului care adună, apropie și unește¹⁵ iar masa însăși este o altă, o nouă Cina cea de Taină. Fiecare din cele 12 scaune ale Mesei este transpus în tradiția românească, reprezentând metaforic acei „apostoli” căzuți în luptele pentru libertatea națională.

¹⁴ Petringenaru, p.70

¹⁵ Brezianu, B., p.147



Masa tăcerii

<http://www.romania-uncovered.ro/gal/sites/>

Cele 12 scaune, adunate în jurul mesei sunt și ele inspirate tot din tradiția satului gorjenesc¹⁶, rotunde și joase, semănând mai mult cu forma nefinisată a unor trunchiuri de copaci. Forma de clepsidră a scaunelor este un indiciu clar asupra timpului, care se scurge continuu prin esența dură a pietrei.

4.3 Poarta sărutului

Poarta sărutului e rezultatul unei idei care a debutat în 1909, odată cu executarea lucrării *Sărutul*, este aceeași idee a iubirii eterne, fără moarte. Imaginea este mult stilizată, formele antropomorfe fiind înlocuite prin geometrismul ochilor, ca o sinteză a iubirii și vieții.

Robustețea porții, dimensiunea și varietatea motivelor decorative conferă porții gorjene o valoare simbolică și estetică în egală măsură. Atât în trecut, cât și în prezent, poarta în sine era un semn al statutului social al gospodarului. În cultura populară gorjeană, poarta este purtătorul unei serii de simboluri: funia, cel mai des reprezentat simbol al aspirației spre infinit, rozeta, cercul solar, crucea înscrisă în cerc sau pomul vieții.

¹⁶ Brezianu, B., p.150



Poarta sărutului

<http://www.hotnews.ro/hotreporter/parcuri/2009-07-5929761-poarta-sarutului.htm>

5. Încheiere

Personalitatea și arta brâncușiană fascinează și în prezent. Studii și articole apar continuu pe toate meridianele, încercând să pătrundă tot mai adânc în ideea și simbolul artei lui Brâncuși. Una din aceste lucrări, pe care mi-aș fi dorit să o consult, este *Symbolism hylesic. Studiu de hermeneutică a sculpturii abstracte*, lucrarea antropologului Matei Stârcea-Crăciun¹⁷. Acesta încearcă o abordare a operei brâncușiene din unghiul simbolismului hylesic – simbolismul materiilor, încercând să o plaseze în context mitologic și filozofic, așa cum uneori am încercat să sugerez și eu în această lucrare.

Brâncuși este un artist greu de încadrat într-un curent artistic specific. Generic a fost însă considerat un reprezentant al Modernismului dar și un avangardist. Brâncuși a produs o revoluție în lumea artei, eliberând sculpturile de formele convenționale, de imitare mecanică, preferând să exprime esența prin simboluri forme. Lucrările lui aduc noul, modernizează și modifică până și ideea artistică.

Brâncuși însuși își considera operele „ocazii ale meditației”, ocazii care ne fac să medităm dincolo de mesajul vizual pe care îl transmit lucrările sale. Principalele teme meditative

¹⁷ Apărută în 1992 la Editura Edinter

brâncușiene rămân așadar cele desprinse din mitologie și folclor – originea lumii/Oul, mitul păsării și al zborului, tema dragostei și a fertilității, poarta, masa – cu particularități gorjenești.

Prin descendența sa din mediul rural, Brâncuși a înțeles să-și exprime ideile folosind elemente din arhitectura și cultura populară, făcându-le astfel cunoscute și dincolo de granițele geografice ale țării. Pornind tocmai de la acest cult al artistului pentru specificul național, Giulio Carlo Argon avea să îl numească *Genius loci al României*.

Pasărea măiastră, desemnată în anul 2000 drept sculptura secolului XX, e în fapt zborul unui Artist dincolo de limitele firești, umane.

6. Bibliografie

1. Arimia, Vasile, *Gorjul cultural – secolul XX (1910-1990)*,
<http://www.scribd.com/doc/47304730/Gorjul-Cultural>
2. Brezianu, Barbu, *Brancusi in Romania*, Editura Academiei RSR, București, 1976
3. Faerna, Jose Maria, *Brancusi*, Harry N.Abrams, Inc., Publishers, 1997
4. Fondane, Benjamin, *Brancusi*, Ellerströms förlag, 2005
5. Jianu, Ionel, *Influența lui Brâncuși asupra sculpturii secolului XX*, în:
<http://www.scribd.com/doc/6364232/Constant-In-Brancusi>
6. Lanchner, Carolyne, *Constantin Brancusi, The Museum of Modern Art*, 2010,
http://books.google.se/books?id=yqEZLu8jq2sC&printsec=frontcover&dq=constantin+brancusi&source=bl&ots=8ddXS8nCNN&sig=s4LytfK_3zr0dK0xHJuYm65P8rI&hl=sv&ei=X_S-Tay4C4_CtAa_zaGRBg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=8&ved=0CFgQ6AEwBzgK#v=onepage&q&f=false
7. Milia, Gabriella Di, *Brancusi*, în books.google:
http://books.google.com/books?id=aY9zuDM0HNMC&printsec=frontcover&dq=*brancusi&hl=sv&ei=kNW9TeP7CoaTswa8-NGJBG&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=10&ved=0CFkQ6AEwCTgU#v=onepage&q&f=false

8. Oprea, Petre, C. *Brâncuși*, București, 1976
9. Petringenaru, Adrian, *Imagine și simbol la Brâncuși*, Editura Meridiane, București, 1983
10. <http://brancusi.1dez.com/expozitii-brancusi.html>
11. <http://www.artnet.com/magazine/features/haden-guest/haden-guest12-29-99.asp>